

УДК 811.133.1.0-4

Морошкіна Г. Ф.,
кандидат філологічних наук, доцент,
Запорізький національний університет
g.moroshkina@list.ru

ВЕРБАЛЬНА РЕКОНСТРУКЦІЯ АВТОРСЬКОЇ САМОСТІ В ТЕКСТІ ЕСЕ

Анотація

Подане дослідження спрямоване на виявлення та узагальнення особливостей вербального відображення авторської самості у франкомовному сучасному есе. Аналіз текстів есе відомого французького автора Філіпа Делерма дозволив виділити специфічні характеристики його художньої естетики в процесі пізнання світу через посередництво самопізнання. Метод реконструкції авторської ментальності шляхом виокремлення синтетичних складових тексту есе довів непересічність особистості автора, освіченої, ерудованої людини, потужні філологічні знання якої, активно співпрацюють з багатою уявою, підвищеною чуттєвістю, доброзичливим поглядом на життя. Індивідуально-авторські метафори, синестетичні конструкції, алегоричні образи, наукова термінологія та просторічні слова відбивають багатий внутрішній світ автора.

Ключові слова: есе, авторська самість, суб'єктивність, синтетичність тексту, синестетичні конструкції, нелінійність висловлювання.

Summary

The given article deals with the investigation and generalization of verbal peculiarities of the author's selfhood in a modern francophone essay. Essay text analysis of the famous French author Philippe Delerm allowed to stand out specific characteristics of his aesthetics art in the process of discovering the world through self-understanding. Reconstruction method of the author's mentality can be provided by evolving synthetical components of the essay text proved authors remarkability, accomplishment, eggheadism, whose philological domain knowledge cooperate with his **fertile imagination**, sensitivity, benevolent view of life. Philippe Delerm's individual metaphoric expressions, synthetical components, allegorical images, scientific terminology and slangy words reflect authors great personality.

Key words: essay, author's selfhood, subjectivity, synthetic text components, synthetical components, nonlinearity of statement.

Постмодерний період розвитку суспільства спричинив певні зміни, пов'язані з формою і змістом соціального діалогу, частиною якого є і художній жанр, який все більше прагне до самості. Есе, як тип тексту максимального самовираження автора, знову стає затребуваним часом жанром, чим і пояснюється актуальність поданого дослідження.

Есе ХХІ століття, хоч і зберігає основні характеристики жанру, заснованого ще в ХVІ столітті, проте має тенденцію до суттєвих змін. Розповідь і судження про когось, про щось, властиві класичному есе, часто витісняються передачею враження про них. Внутрішній світ автора з його ціннісними установками, смаками, уподобаннями модифікує постмодерністське есе, надаючи йому особистісний характер.

Спрямованість свідомості суб'єкта на власне буття, на виявлення його сенсу, мети існування, формують змістовну сторону есе. Неканонічна вільна форма викладу знаходить своє відображення у використанні наукових термінів, філософських понять, образних висловлень, синестетичних утворень, просторічних слів, що робить її синтетичною.

Метою дослідження є виявлення та узагальнення особливостей вербального відображення авторської самості у франкомовному сучасному есе. Головні задачі, відповідно, полягають у виокремленні та синтезуванні специфічних характеристик тексту сучасного франкомовного художнього есе; аналізі фактичного матеріалу задля окреслення специфічності художньої естетики Філіпа Делерма в процесі пізнання світу через посередництво самопізнання.

Невеличкий історичний ракурс необхідний для з'ясування витоків та основ жанру есе. Починаючи з епохи Відродження французька література збагатилась новим жанром, невідомим раніше, а саме – есе. Мішель Екем де Монтень, людина освічена, чуттєва, пише твір “*Essais*” (“Досліди”) [8], присвячуючи його членам родини з метою розкриття своєї особистості, інтелектуальної, вразливої та замкнутої. Вже чотириста років книга залишається популярною для всіх, хто хоче знайти відповіді на складні питання людської екзистенції. Епоха гуманізації сприяла виникненню нового світобачення, направлено на внутрішній світ людини, сповнений емоційних переживань та сподівань. Головним відкриттям цього періоду є усвідомлення самостійної цінності індивідуального сприйняття, неповторності будь-якого досвіду окремої людини. Ця історична довідка підтверджує, що головним елементом архітекtonіки есе Мішеля Екем де Монтеня був він сам, як автор і як особистість, зі своїми переживаннями, мислеобразами, роздумами, судженнями. “Так як у мене не було ніякої іншої теми, я звернувся до себе і обрав предметом своїх писань самого себе”. “Зміст моєї книги – я сам”. Цей особистий міф автора-есеїста виступає альтернативою історично існуючим письмовим формам, свого роду бунтом проти Канона [2, 38].

Так народився жанр есе, в основі якого лежить розуміння ходу розвитку думки, аналіз побаченого в житті крізь призму відчуттів автора. Жанровизначальним елементом есе є, таким чином, процес пізнання світу, відбитий в процесі самопізнання особистості.

Визначення жанру есе у Літературознавчому словнику, в Універсальній Енциклопедії [15], аналіз теоретичних досліджень Francine Belle-Ilse Létourneau “L'Essai littéraire: un inconnu à plusieurs visages...” [16], Marielle Macé “L'essai littéraire, devant le temps” [17], М. Епштейна “На перехресті образу й поняття” [12], Брандес “Лінгвотекстові особливості мовленнєвого жанру “художнє есе” (на матеріалі есеїстики С. Моема)” [1], Кройчик “Есе: свобода розповіді чи свобода думки” [5], Дмитровського “Жанр есе (до проблеми теорії)” [2], Лямзіної “Жанр есе

(до проблеми формування теорії)” [6], Л. Кайди “Есе: стилістичний портрет” [3], О. Ципорухи “Теорія есе: європейські та американські концепти” [10], Л. Садикової “Лінгвостилістичні параметри тексту есе” [9], Є. В. Маськової “Есе як жанр і метод” [7], С. Шебеліст “Теоретичні аспекти жанру есею” [11], дозволяє виявити ряд жанрових ознак, серед яких: суб’єктивність; відсутність вичерпного трактування предмета; трансляція індивідуального враження або міркування; близькість з науковою, публіцистичною та художньою літературою, однак не приналежність ні до однієї з них; наявність конкретної теми, досить вузької (хоча сам діапазон тем широкий, від філософських питань до побутових проблем); невеликий обсяг твору; відсутність стійкої форми, композиції, вільна манера викладу; орієнтація на спілкування з читачем і, як наслідок, використання розмовної мови; відображення суб’єктивних, екзистенційно пофарбованих, автопсихологічних роздумів автора над найактуальнішими для нього проблемами внутрішнього і соціального життя у відносно вільній, часто парадоксальній формі. Есе може бути присвячене всесвіту, істині, красі, субстанції, силогізму – все одно ці теми втрачуть загальність, придбають конкретність самою волею жанру, яка зробить їх подробицями на тлі того всеосяжного “я”, яке утворює горизонт есеїстичного мислення, що нескінченно розсувається.

Кожний з вищезазначених теоретиків жанру есе обов’язково включає таку характеристику як суб’єктивність сприйняття та відображення особистих спостережень, що наводить на думку про константну складову цього типу тексту. Спостереження не є авторсько-персонажними, як, наприклад, в романі, а саме авторськими, тому що автор відбиває своє особисте бачення предмета, явища чи події, основуючись на своїй когнітивній базі та організації внутрішнього чуттєвого світу. Авторська домінанта виявляється головним компонентом в архітектониці тексту есе. “В есе проявляється друга іпостась письменника, невідривна від його художньої індивідуальності, де він має справу з реальною, а не фіктивною дійсністю” [1, 10].

Актуалізованість, яка забезпечується орієнтацією на спілкування з читачем, віддзеркалює унікальність та неповторність комунікативної мовленнєвої особистості. “Світ” і сприймаюче “Я” діють в жанрі есе на рівних правах, як два героя, які ведуть між собою зацікавлений діалог. Мовець зайняв позицію дещо стороннього спостерігача і до кінця зберігає їй вірність. Ця оповідна точка зору – знак авторського ставлення до світу, небажання занадто активно брати участь у мирських справах, прагнення залишатися незалежним [12].

Важливою складовою виявляється вербалізація особистих почуттів та переживань, які виникають під час зіткнення з таїнствами оточуючого світу. В центрі есе – не середа, яку побачив суб’єкт, а сам суб’єкт, як центр світобудови. Людина в її відношеннях з дійсністю є предметною

основою тексту. С. К'єркегор, датський вчений, засновник екзистенціальної філософії, стверджує, що способом пізнання істини визнається не думка, а переживання. Вихідною точкою для досягнення абсолюту є не сумнів, а відчай. Пристрасть як раз і є суб'єктивність. Об'єктивна істина суб'єкту байдужа, в ній він зникає [4].

Для проведення аналізу лінгвістичного відбиття авторської самості були відібрані тексти есе сучасного французького популярного письменника Філіпа Делерма, відомого своєю любов'ю до слова, а також до чуттєвих екзистенціальних замальовок.

Нерідко замальовки відбивають незначні поодинокі події, речі, відчуття, дрібні радощі життя "*plaisirs minuscules*" [4], наділяючи їх визначною семантикою, підносячи суб'єктивно їх значення. Саме такі явища спостерігаємо в текстах есе Філіпа Делерма. Використані лінгвістичні засоби вражають особливою експресією, де вірує пристрасть, багата уява, освіченість, неповторна індивідуальність автора.

Мета дослідження потребувала використання методу реконструкції авторської ментальності шляхом виокремлення синтетичних складових тексту есе.

Філологічна освіта та великий досвід письменницької діяльності Філіпа Делерма сприяли віддзеркаленню його непересічної особистості в написаних ним текстах. Як викладач словесності він часто використовує лінгвістичну предметну лексику: *la consonne initiale, un intermède vocalique, un mot, une métaphore, des paroles, sonorité, le ée de la fin, synonyme, une espèce d'ironie, en équilibrant les syllabes, les sens, litote, une harmonie imitative, l'article défini, le participe passé, un choc de consonnes, ses origines étymologiques, le balancement rythmique, vocalique, l'effacement des consonnes, l'accent, les phrases toutes faites, la consonne finale.*

Але ці терміни майже завжди супроводжуються метафорами, що сприяє утворенню неповторних індивідуально-авторських образів. Синестетичні утворення свідчать про чуттєву і художню організацію внутрішнього світу автора, який здатний пильно розглядати оточуюче середовище та надавати йому свою особистісну оцінку: *un intermède vocalique chaud et souple; cette ampleur si vocalique; les deux syllabes sonnent clair et sec; Moine est ...si douillet et si chaud; sensuellement lourde alors vaguement liquoreuse; dragée, comme il fond dans la bouche! Nuée, nuage, délicatesse infinie, les couleurs, si nuageuses elles aussi, le blanc, le rose et le bleu pâles, le toucher, si lisse, la forme oblongue, prête à se couler.*

Літери та звуки, персоніфіковані автором, мають самотійне життя та здатні шепотіти *le m surtout, qui murmure l'abandon*, різати *le d anglais semble incisif*, приголомшувати *le t allemand de Tod terrasse*, дрімати *un r en sommeil*, утворювати комфорт *un e de confort sourd*, ковтати *biberonner la consonne finale*, тривало лунати *la sonorité si courte se prolonge*, зіштовкуватися з чимось *un choc de consonnes*.

Улюблені слова Філіпа Делерма живуть поруч з ним як справжні істоти. Він наділяє їх характеристиками, які піднімаються на поверхню світлої свідомості з його багатой індивідуальної мовної картини світу: **Énergumène** – *Quel agitation ! Certains mots distillent des ondes de paix, mais celui-ci est branché sur cent mille volts ! Les quatre syllabes épousent sans repos les convulsions de cet agité du bocal qui se cogne à toutes les parois, pirouette et salue, le regard niais, bêtement triomphant [14, 122].* **Potée** – *Difficile de rester à distance, de le prononcer d'une voix neutre en équilibrant les syllabes. Le po de potée n'a rien à voir avec celui de police, ni même celui de potiron. Avec potée, on est induit à l'explosion, et même une espèce d'ironie, comme si le mot était trop emblématique de la chose [14, 11].* **Galet** – *Il a une perfection paradoxale. À la fois complètement solide et si fluide. L'accord des sonorités est absolu. Le ga que l'on soupèse au creux de la main, pour éprouver sa densité. Le let qui le rend déjà l'élément liquide, sous la forme la plus appropriée qui soit : celle du ricochet [14, 15].* **Ravigote** – *Le mot sonne tellement français, vivifiant, culinaire sans prétention... [14, 117].* **Vacances**. *Le v de vide, et la lenteur de l'espérance.*

Неканонічна вільна форма викладу знаходить своє відображення у використанні окрім наукових термінів, також філософських роздумів, сентенцій: *un mot qui resta longtemps abstrait pour moi, avant de prendre un visage; les mots ne sont pas les mots. Il y a mille manières de les posséder ; le mot lui-même est la profanation de l'idée; se mirer, s'admirer; être belle. Etre beau. Etre soi. Est-ce la même chose? c'est bien, de s'ennuyer, de donner de la longueur au temps; l'amour est un péché piquant, dans les palais du crime;* ментальної діяльності автора: *on prépare des stratagèmes pour y échapper, on se projette, on croit se connaître,* асоціативних зв'язків, породжуваних певними словами: *la poire est femme, avec des hanches douces et rondes, une courbe infinie dont on ne saurait dire où commence l'ampleur; en disant moine, on éveille... un dégustateur gourmand de Chartreuse..., le teint rougeaud et de l'œil réjoui, la tonsure avenante; les miroirs ... la reine maléfique de Blanche-Neige;* алегоричних образів: *les oracles antiques, éternelles maladies imaginaires, l'humour juif new-yorkais,* розмовної лексики, яка підсилює актуалізацію зображуваного в тексті есе: *un intello binoclard, une potée, mézigue, une canaille, un maigrichon, gugusse, chichi, un bellâtre macho, un petit maigrichon, un costard mortifère, gourgandine.*

Багата уява автора призводить до створення незвичайно побаченої екзистенції, надавані характеристики утворюють неочікуване враження: **Petit-beurre**. *Mais que serait beurre sans petit ? L'épithète dit toute la malignité furtive de ce gâteau sans prétention, qu'on peut déguster en cachette, à l'heure du goûter de préférence. Il s'adresse aux petits, et au petit qui est resté en nous [14, 113].* **Parabole**. *L'équilibre des sonorités épouse rondement les contours de la courbe géométrique. Un mot comme en sommeil, et cependant... [14, 115].* **Roman**. *L'idée de rondeur [14, 114].*

Pavane. *Tout de suite le velours, le brocart, l'Ourlet de la robe doré, les regards satisfaits, ces deux mains suspendues qui se joignent à peine [14, 16].* **Sensuel.** *Avec lui, il ne s'agit pas de consommer la vie dans une gourmandise rabelaisienne, mais de susurrer à fleur de peau [14, 18].*

У текстах есе Філіпа Делерма, незважаючи на їх невеличкий розмір, спостерігається культура особистості автора і глибина проникнення в об'єкти спостереження: **Roman.** *Les saints et les paysans se croisent sur les chapiteaux, aux frontons des églises, dans la même aménité. L'humilité des épaules voutées [14, 114].*

Aquarelle. *Tous les clichés tenaces résumés dans ce mot ailé, d'une liquide trop évidente pour ne pas receler un possible secret. Car il y a Folon, provocateur quand il disait si doucement, si lentement: "L'aquarelle, c'est un peu de couleur et beaucoup d'eau". Oui, l'eau pour refléter la lumière intérieure. Les aquarelles de Folon: derrière leur aménité de ton, une critique du temps si profonde [14, 104].*

Захопленість, зачарованість, іронічність супроводжують улюблені слова автора: *Quel bonheur de trouver alors sur sa route le concept et la sonorité de rococo! Pudibond. Quel clown, celui-ci! Vin. Quelle belle énergie dans cette syllabe unique! Pour mettre à bas tout l'édifice, il suffit d'une gourgandine!*

Поетизація життєвих мимтєвостей пронизує творчість Філіпа Делерма: **Grille.** *Celle d'un château, d'un manoir ou d'une maison bourgeoise. On regarde à travers : on voit se dessiner un parc ou un jardin, des pelouses, une allée. Les grilles font des arabesques sur les bords, s'érigent en lances parallèles [14, 54].*

Javanaise. *Une danse que tout le monde n'appelait plus que la java. Les deux syllabes avaient complètement perdu leur origine indonésienne et sonnaient seulement ouvriers en goguette, casquette de travers, petits marlous, les mains sur les fesses de filles pas farouches aux jupes serrées, déhanchements fébriles sur les reprises canailles de l'accordéon [14, 52].*

Allégresse. *Des pas de danse dans la tête, et c'est ça, l'allégresse. S'étonner d'être bien, et puis s'abandonner. On a des ailes, et quand même ça dure un peu dans le presque grave, avant de se dissoudre sans regret [14, 53].*

Характер оцінок мовця є суб'єктивним, тому що світ, до якого він в даний момент придивляється, відкритий лише йому, незалежно від існуючих загальних вражень та переконань: *La question du goût est épineuse [14, 82]; Qu'il est grailonnant, collant, épais. Poissard. Le malchanceux [14, 84]; Flâner en s'amusant. Voilà un beau programme, ou plutôt le luxe absolu : l'absence de programme! [14, 85]; Munificence. Il y a une telle opulence dans ces quatre syllabes, dont la dernière laisse nonchalamment flotter la traîne de l'autosatisfaction [14, 87]; Moineau. Pas besoin de toucher. Rien qu'en disant le mot, on a déjà l'impression de sentir au creux de la main une tiédeur osseuse, défendue à coups de bec [14, 79]; C'est l'apanage de ceux, de celles qui gardent leur accent étranger avec une coquetterie manifeste... Jane Birkin est bien sûr l'archétype de cette séduction... [14, 78].*

Як бачимо з наведених прикладів, оцінка мовця відрізняється використанням синестетичних конструкцій (*goût épineuse; poissard graillonnant, collant, épais; une tièdeur osseuse*), які створюють асоціативні зв'язки зі смаками, фамільярною мовою, живою природою; персоніфікацій (*opulence des syllabes; accent étranger avec une coquetterie manifeste; l'archétype de cette séduction*), що відбивають внутрішній світ автора, особистий, креативний; вишуканої лексики (*la question du goût; le luxe absolu; munificence; une telle opulence; laisse flotter la traîne; nonchalamment; l'apanage; une coquetterie manifeste*), яка віддзеркалює витончене володіння мовою.

Таким чином, завдяки виокремленню семантичних складових тексту есе, систематизації і категоризації мовних засобів, вдалось реконструювати особистість автора, освічену, ерудовану людину, де потужні філологічні знання активно співпрацюють з багатою уявою, підвищеною чуттєвістю, доброзичливим поглядом на життя. Вільна форма викладу елімінує дистанцію з читачем, до якого він звертається через посередництво займенників *je, tu, nous*, забезпечуючи їх активне залучення до співбесіди; нелінійність процесу висловлювання надає можливості побачити і відчути об'єкт, що описується, з різних боків, побачити його багатогранність; просторічні слова наближують читача до справжнього повсякденного життя; метафори та алегорії створюють ефект невідомих раніше образів.

Подальші дослідження передбачають роботу над особистим, неповторним індивідуальним стилем автора, проникненим чуттєвістю, несподіваністю та позитивним поглядом на життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брандес К. А. Лінгвотекстові особливості мовленнєвого жанру “художнє есе” (на матеріалі есеїстики С. Моема) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / К. А. Брандес. – К., 1996. – 21 с.
2. Дмитровский А. Л. Жанр эссе: к проблеме теории / А. Л. Дмитровский // Челябинский гуманитарий. – 2013. – № 3. – С. 37–51.
3. Кайда Л. Г. Эссе : стилистический портрет [Електронний ресурс] / Л. Г. Кайда. – М. : Флинта, Наука, 2008. – Режим доступу : <http://read24.ru/pdf/lyudmila-kayda-esse-stilisticheskij-portret.html>
4. Кьеркегор С. Кьеркегор и экзистенциальная философия [Електронний ресурс] / Серен Кьеркегор. – Режим доступу : <http://www.solecity.ru/philosophy/kierkegaard>
5. Кройчик Л. Е. Эссе: свобода повествования или свобода мысли / Л. Е. Кройчик // Российская журналистика: смена приоритетов. – Воронеж : Университет, 1995. – С. 16–19.
6. Лямзина Ю. Т. Жанр эссе (к проблеме формирования теории) [Електронний ресурс] / Ю. Т. Лямзина. – Режим доступу : http://www.Psujourn.narod.ru/liamzina_essay.htm/com
7. Маськова Е. В. Эссе как жанр и метод : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.01.10 “Журналистика” / Е. В. Маськова. – Минск, 1994. – 17 с.
8. Монтень М. Опыты. Избранные произведения : в 3 т. ; пер. с фр. / М. Монтень. – М. : Голос, 1992. – Т. 1. – 1992. – 384 с.

9. Садыкова Л. В. Лингвостилистические параметры текста эссе (на материале французской литературы) : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.05 “Романские языки” / Л. В. Садыкова. – М., 1992. – 20 с.
10. Ципоруха О. Теорія есе: європейські та американські концепти / Олена Ципоруха // Мандрівець. – 2000. – № 5–6. – С. 58–63.
11. Шебеліст С. Теоретичні аспекти жанру есею / С. Шебеліст // Слово і Час. – 2007. – № 11. – С. 49–56.
12. Эпштейн М. На перекрестке образа и понятия (Эссеизм в культуре нового времени) [Електронний ресурс] / М. Эпштейн // Парадоксы новизны. – Режим доступу : http://hghltd.yandex.com/yandltm?url/epsht_essay.html.
13. Delerm P. La première gorgée de bière et autres plaisirs minuscules. Récits / Philippe Delerm. – P. : Éditions Gallimard, 1997. – 93 p.
14. Delerm P. Les mots que j'aime / Philippe Delerm. – P. : Éditions Points, 2013. – 128 p.
15. Encyclopédie Universalis 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.universalis.fr/encyclopedie/essai-genre-litteraire/>
16. Létourneau Francine Belle-Ilse. L'Essai littéraire : un inconnu à plusieurs visages... [Електронний ресурс] / Francine Létourneau Belle-Isle. – Режим доступу : <https://www.erudit.org/en/journals/etudlitt/1972-v5-n1-n1/500220ar/>
17. Macé M. L'essai littéraire, devant le temps [Електронний ресурс] / Marielle Macé // Cahier de narratologie. – 2008. – № 14. – Режим доступу : <https://narratologie.revues.org/499>

Стаття надійшла до редакції 9 березня 2017 року